

۰۳۱۹۲

ساختار مسئولیت مدنی

پرسی حقوقی، تاریخی و فلسفی نظامهای حقوق رومی،
کامن لا، فقه امامیه و ایران

تألیف:

دکتر اسماعیل کشاورز

عضو هیئت علمی دانشگاه

با دیباچه:

دکتر ایرج بابایی

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	کشاورز، اسماعیل،
عنوان و نام پدیدآور	ساختار مسئولیت مدنی: بررسی حقوقی، تاریخی و فلسفی نظامهای حقوق رومی، کامن لا، فقه امامیه و ایران/ تألیف اسماعیل کشاورز؛ با دیپاچه ایرج بابایی.
مشخصات نشر	تهران: مجد، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۴۲۵ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۱۲۲-۲
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	مسئولیت (حقوق) -- مطالعات تطبیقی
موضوع	Liability (Law) -- Comparative studies
موضوع	مسئولیت (حقوق) -- ایران
موضوع	Liability (Law) -- Iran
موضوع	مسئولیت (فقه)
موضوع	(Liability (Islamic law
موضوع	حقوق تطبیقی
موضوع	Comparative law
شناسه افزوده	بابائی، ایرج، مقدمه‌نویس
رده بندی کنگره	۱۳۹۸ س ۵۷۹/ک
رده بندی دیویی	۳۴۶/۰۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۶۳۱۹۲۱

هرگز به تکرار کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

ساختار مسئولیت مدنی

تألیف: دکتر اسماعیل کشاورز

انتشارات مجد

تعداد: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۸

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۵-۱۲۲-۲

ISBN 978-622-225-122-2

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهید رجایی، ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۹۶۱۰۱۶

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای رجایی، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

۱۱	درآمدی بر ساختار مسئولیت مدنی در ایران
۱۵	مقدمه
۳۱	فصل اول: مطالعه تاریخی-تطبیقی ساختار مسئولیت مدنی در نظام‌های حقوقی
۳۱	بخش اول: ساختار مسئولیت مدنی در جوامع ابتدایی
۳۱	قسمت اول: ساختار مسئولیت مدنی در جامعه بابل
۳۲	گفتار اول: وحدت در مفهوم خطا و عدم تمایز جرم و خطای مدنی
۳۳	گفتار دوم: کثرت در مبنای کلی مسئولیت
۳۵	گفتار سوم: کثرت در عناوین رفتارهای خطایی
۳۶	قسمت دوم: ساختار مسئولیت مدنی در جامعه بنی اسرائیل
۳۸	قسمت سوم: ساختار مسئولیت مدنی در روم باستان
۴۰	قسمت چهارم: نتیجه‌گیری
۴۰	گفتار اول: مفهوم خطا
۴۰	گفتار دوم: عدم تمایز خالص مدنی و نقض قرارداد
۴۱	گفتار سوم: اختلاف در تمایز اعدای خطای مدنی و کیفری (جرم)
۴۶	گفتار چهارم: کثرت در مبنای بنی مسئولیت
۴۶	گفتار پنجم: کثرت در عناوین خطاها
۴۸	بخش دوم: ساختار مسئولیت مدنی در حقوق روم و ژرمنی
۴۸	قسمت اول: سیر تحولات ساختار مسئولیت مدنی
۴۸	گفتار اول: دوران پساکلاسیک روم باستان تا قرن ۱۶
۴۹	جستار اول: مبانی فلسفی مفهوم تعهد و خطا در اروپای قاره‌ای
۵۸	جستار دوم: فرایند شکل‌گیری ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی
۶۷	جستار سوم: عناصر تشکیل‌دهنده ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی
۷۰	جستار چهارم: ویژگی‌های ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی
۷۰	بند اول: ساختار مفهومی خطا
۷۱	بند دوم: عدم تمایز خطای مدنی و کیفری (جرم)
۷۱	بند سوم: کثرت در عناوین خطاها
۷۳	گفتار دوم: ساختار مسئولیت مدنی از رنسانس تا قرن ۱۹
۷۳	جستار اول: تمایز جرم و خطای مدنی
۷۷	جستار دوم: وحدت در مبنای کلی مسئولیت مدنی
۸۰	جستار سوم: تمایز قرارداد و نقض آن از خطای مدنی
۸۱	گفتار سوم: تحولات ساختار مسئولیت مدنی در نظام حقوق نوشته در قرن ۱۹

جستار اول: تحولات ساختار مسئولیت مدنی در نیمه اول قرن ۱۹	۸۲
بند اول: ابقا ساختار متکثر دوگانه حقوق رومی در طبقه بندی تعهدات	۸۴
بند دوم: ابقاء ساختار دووجهی تعهدات:	۸۴
بند سوم: تمایز نقض قرارداد / خطای مدنی / جرم	۸۵
بند چهارم: وحدت در مبنای کلی مسئولیت و قالب واحد خطای مدنی	۸۵
بند پنجم: عوامل موثر در شکل گیری و تحولات ساختار مسئولیت مدنی	
در حقوق رومی	۸۵
جستار دوم: تحولات ساختار مسئولیت مدنی در نیمه دوم قرن ۱۹	۸۷
گفتار چهارم: تحولات ساختار مسئولیت مدنی در نظام حقوق نوشته در قرن ۲۰	۹۳
قسمت دوم: ساختار کنونی مسئولیت مدنی در نظام حقوق رومی ژرمنی	۹۶
گفتار اول: مبدا آغازین ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی ژرمنی	۹۶
گفتار دوم: تمایز یا عدم تمایز نقض قرارداد و خطای مدنی	۹۶
جستار اول: نظریه وحدت مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی	۹۸
قسمت دوم: نظریه کثرت مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی	۹۹
جستار سوم: جمع بندی نظریات مطرح شده:	۱۰۰
جستار چهارم: تبیین انتخاب نظام مسئولیت از سوی زبان دیده	۱۰۳
بند اول: نظریه حق انتخاب	۱۰۴
بند دوم: نظریه عدم حق انتخاب	۱۰۶
گفتار سوم: تمایز خطای مدنی و بیگیری (جرم)	۱۰۸
گفتار چهارم: کثرت در مبنای کلی مسئولیت مدنی	۱۱۴
گفتار پنجم: وحدت در مصدق خطای مدنی ناشی از تقصیر و کثرت در مسئولیتهای بدون تقصیر	۱۱۶
بخش سوم: ساختار مسئولیت مدنی در نظام حقوقی کامن لا	۱۱۹
قسمت اول: تحولات ساختار مسئولیت مدنی در کامن لا فوق کامن لا	۱۱۹
گفتار اول: ساختار مسئولیت مدنی کامن لا پیش از ورود نرمن ها	۱۲۰
گفتار دوم: ساختار مسئولیت مدنی در حقوق کامن لا پس از ورود نرمن ها	۱۲۱
گفتار سوم: ساختار مسئولیت مدنی بعد از قرون وسطی تا پیش از قرن ۱۸	۱۲۸
گفتار چهارم: ساختار مسئولیت مدنی کامن لا در قرن ۱۸	۱۳۱
جستار اول: مبدا آغازین ساختار مسئولیت مدنی	۱۳۴
جستار دوم: عدم تمایز خطای مدنی و نقض قرارداد	۱۳۵
جستار سوم: تمایز جرم و خطای مدنی	۱۳۶
جستار چهارم: کثرت در عناوین خطاهای مدنی:	۱۳۶
گفتار پنجم: ساختار مسئولیت مدنی کامن لا در قرن ۱۹	۱۳۷
جستار اول: ساماندهی نوین ساختار حقوق بر مبنای قواعد ماهوی:	۱۳۷

جستار دوم: لغو ساختار اشکال طرح دعوا و بروز مناقشه وحدت یا کثرت در	
خطای مدنی	۱۳۸
بند اول: پولاک و اندیشه وحدت خطای مدنی:	۱۳۹
بند دوم: سالموند و رویکرد فهرست بسته خطاهای مدنی	۱۴۰
بند سوم: وینفیلد و نظریه فهرست باز خطاهای مدنی	۱۴۱
جستار سوم: ظهور خطای بی احتیاطی	۱۴۲
جستار چهارم: ویژگیهای ساختاری مسئولیت مدنی در قرن ۱۹	۱۴۶
بند اول: میدا آغازین ساختار مسئولیت مدنی	۱۴۶
بند دوم: تمایز خطای مدنی و کیفری (جرم)	۱۴۷
بند سوم: تمایز خطای مدنی و نقض قرارداد	۱۵۰
بند چهارم: وحدت در مبنای کلی مسئولیت مدنی	۱۵۳
بند پنجم: کثرت در عناوین خطاهای مدنی	۱۵۴
گفتار ششم: ساختار مسئولیت مدنی در نظام کامن لا در قرن ۲۰ تا کنون	۱۵۴
جستار اول: مشخصه سر مرزهای تمایز بین نقض قرارداد / خطای مدنی و	
جرم	۱۵۴
بند اول: تمایز یا عدم تمایز خطای مدنی / نقض قرارداد و شکل گیری	
قلمروهای مشترک	۱۵۵
بند دوم: تمایز جرم / خطای مدنی و شکل گیری قلمروهای مشترک	۱۵۸
جستار دوم: افول خطای بی احتیاطی و شکل موثر در آن	۱۵۹
بند اول: توسعه دامنه تعهدات قراردادی	۱۵۹
بند دوم: طرح نظریه بی احتیاطی توزیعی	۱۶۰
بند سوم: شکل گیری تدریجی مسئولیت محض	۱۶۰
قسمت دوم: وضعیت کنونی ساختار مسئولیت مدنی در حقوق کامن لا	۱۶۲
گفتار اول: مفهوم خطای مدنی در حقوق کامن لا	۱۶۳
جستار اول: مبانی فلسفی مفهوم خطای مدنی و تحولات آن در کامن لا	۱۶۳
جستار دوم: مفهوم خطای مدنی در آیین حقوق کامن لا	۱۷۵
گفتار دوم: عدم تمایز خطای مدنی و نقض قرارداد در قلمروهای مشترک	۱۸۱
گفتار سوم: عدم تمایز خطای مدنی و جرم در قلمروهای مشترک	۱۸۲
گفتار چهارم: کثرت در مبنای کلی مسئولیت	۱۸۳
گفتار پنجم: کثرت در عناوین خطاهای مدنی	۱۸۴
جستار اول خطاهای مدنی عمدی	۱۸۴
جستار دوم: خطاهای مبتنی بر بی احتیاطی	۱۸۵
جستار سوم: مسئولیتهای بدون تقصیر یا محض	۱۸۶
بند اول: مسئولیت مدنی ناشی از تولیدات معیوب	۱۸۶

بند دوم: مسئولیت مدنی متصرفان حیوانات نسبت به بروز خسارات ناشی از حیوان	۱۸۷
بند سوم: مسئولیت مدنی نسبت به فعالیت‌های بسیار خطرناک	۱۸۷
بند چهارم: مسئولیت نیابتی	۱۸۷
گفتار ششم: کثرت در انواع خسارت‌ها	۱۸۹
گفتار هفتم: کثرت در انواع رابطه سببیت	۱۹۰
فصل دوم: ساختار مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران	۱۹۳
بخش اول: ساختار مسئولیت مدنی در نظام فقهی	۱۹۳
قسمت اول: تحولات تاریخی پیدایش ساختار مسئولیت مدنی در نظام فقهی	۱۹۴
گفتار اول: تاریخ طبقه بندی أبواب فقه در فقه امامیه	۱۹۵
جستار اول: طرح طبقه بندی ابوصلاح حلبی	۱۹۶
جستار دوم: ساختار طبقه بندی سلالر دیلمی	۱۹۷
جستار سوم: ساختار طبقه بندی محقق حلی	۱۹۷
جستار چهارم: ساختار طبقه بندی شهید ثانی	۱۹۸
جستار پنجم: ساختار طبقه بندی صاحب مفتاح الکرامه	۱۹۸
جستار ششم: ساختار طبقه بندی فیض کاشانی	۱۹۹
جستار هفتم: ساختار طبقه بندی شهید صدر	۱۹۹
گفتار دوم: ساختار طبقه بندی بواب فقه در فقه عامه	۲۰۰
قسمت دوم: ساختار مفهومی ضمنی در نظام فقهی	۲۰۱
گفتار اول: ساختار مفاهیم حق، حکم و ملک در نظام فقهی	۲۰۱
جستار اول: مفهوم حکم و انواع آن	۲۰۱
جستار دوم: مفهوم حق و انواع آن در نظام فقهی	۲۰۷
جستار سوم: مفهوم ملک و انواع آن	۲۰۹
جستار چهارم: مبانی تمایز بین حق / حکم	۲۱۰
جستار پنجم: مبانی طبقه بندی و تمایز حق و ملک	۲۱۲
گفتار دوم: جایگاه مفاهیم حق، حکم و ملک در ساختار مفهوم ضمان	۲۱۵
جستار اول: وضعی یا تکلیفی بودن ضمان	۲۱۵
جستار دوم: منشا انتزاع ضمان: حکم تکلیفی یا حکم وضعی	۲۱۹
قسمت سوم: ساختار واحد یا متکثر مسئولیت مدنی در نظام فقهی	۲۲۵
گفتار سوم: مفهوم خطا به مثابه مبدا آغازین ساختار طبقه بندی مسئولیت مدنی	۲۲۵
جستار اول: مبانی فلسفی مفهوم خطا در فلسفه اخلاق اسلامی	۲۲۶
جستار دوم: مبدا آغازین ساختار طبقه بندی مسئولیت مدنی در نظام فقهی	۲۳۱
گفتار چهارم: تمایز عقوبت و ضمان در ساختار نظام فقهی	۲۳۷
گفتار پنجم: عدم تمایز ضمان و نقض قرارداد	۲۳۸

۲۴۰.....	گفتار ششم: وحدت در مینا و نظریه کلی مسئولیت
۲۴۱.....	گفتار هفتم: کثرت در موجبات ضمان و شاخصهای آن
.....	جستار اول: شاخص بالاترین طبقه بندی: کثرت در انواع مداخله بر روی حق
۲۴۴.....	های زبان دیده.....
.....	جستار دوم: شاخص مرحله دوم طبقه بندی: کثرت در نوع حق یا منفعت مورد
۲۴۵.....	خسارت.....
.....	جستار سوم: شاخص مرحله سوم طبقه بندی: کثرت در وجود یا فقدان عنصر
۲۴۷.....	روانی مرتکب.....
۲۴۹.....	جستار چهارم: شاخص مرحله چهارم طبقه بندی: کثرت در نوع رابطه سببی
۲۵۱.....	بخش دوم: ساختار مسئولیت مدنی در حقوق ایران.....
۲۵۲.....	قسمت اول: زمینه تاریخی پیدایش ساختار کنونی نظام حقوقی ایران.....
۲۵۲.....	گفتار اول: تأثیر روش فکری ایرانی در پیدایش ساختار کنونی حقوق ایران.....
۲۵۶.....	گفتار دوم: تأثیر روحیت در پیدایش ساختار کنونی حقوق ایران.....
۲۶۰.....	گفتار سوم: زمینه تاریخی و اجتماعی تدوین قانون مدنی.....
.....	قسمت دوم: تحولات تاریخی پیدایش و دگرگونی ساختار مسئولیت مدنی در حقوق
۲۶۳.....	ایران.....
۲۶۴.....	گفتار اول: ساختار واحد یا متکثر مسرمانه مدنی در قانون مدنی.....
۲۶۹.....	جستار اول: مبدا آغازین ساختار طبقه بندی مسئولیت مدنی در قانون مدنی:.....
۲۷۴.....	جستار دوم: تمایز مسئولیت مدنی و کیفری.....
۲۷۸.....	جستار سوم: تمایز نقض قرارداد و مسئولیت مدنی در قانون مدنی.....
۲۸۰.....	جستار چهارم: کثرت در مبنای کلی مسئولیت مدنی.....
۲۸۴.....	جستار پنجم: کثرت در عناوین موجب ضمان.....
.....	بند اول: شاخص مرحله اول: کثرت در انواع مداخله اساسی بر روی حقهها و
۲۸۵.....	منافع مورد حمایت.....
۲۸۵.....	بند دوم: شاخص مرحله دوم: کثرت در انواع حقهها یا منفعت مورد حمایت.....
۲۸۶.....	بند سوم: شاخص مرحله سوم: کثرت در وجود یا فقدان عنصر روانی مداخله.....
۲۹۰.....	بند چهارم: شاخص مرحله چهارم: کثرت در انواع رابطه سببی.....
۲۹۰.....	گفتار دوم: ساختار مسئولیت مدنی در قانون مسئولیت مدنی.....
۲۹۱.....	جستار اول: مبدا آغازین ساختار مسئولیت مدنی در قانون مسئولیت مدنی.....
۲۹۳.....	جستار دوم: تمایز نقض قرارداد و مسئولیت مدنی.....
۲۹۴.....	جستار سوم: تمایز مسئولیت مدنی و کیفری.....
۲۹۴.....	جستار چهارم: وحدت در مبنای کلی مسئولیت مدنی.....
۲۹۷.....	جستار پنجم: وحدت در عناوین خطاهای موجب مسئولیت مدنی.....
۳۰۰.....	گفتار سوم: ساختار مسئولیت مدنی در قانون مجازات اسلامی.....

۳۰۰	جستار اول: مبدا آغازین ساختار مسئولیت مدنی در قانون مجازات اسلامی
۳۰۵	جستار دوم: تمایز مسئولیت مدنی و کیفری
	بند اول: ساختار طبقه بندی و تمایز مسئولیت مدنی و کیفری در قانون مجازات اسلامی
۳۰۵	جستار سوم: ساختار قصاص در قانون مجازات اسلامی
۳۰۷	بند دوم: ساختار دیه در قانون مجازات اسلامی
۳۱۵	بند سوم: ترکیب طبقه بندی حق الله غیر قابل گذشت/حق الناس قابل گذشت با طبقه بندی جرائم قابل گذشت/غیر قابل گذشت
۳۲۵	بند پنجم: ارتباط طبقه بندی حق الله/حق الناس با جنبه عمومی/خصوصی جرم
۳۴۱	جستار سوم: تمایز مسئولیت مدنی و نقض قرارداد
۳۴۱	جستار چهارم: کثرت در مبنای کلی مسئولیت مدنی
۳۴۹	جستار پنجم: کثرت در عناوین موجب ضمان
	بند اول: شاخص مرحله اول: کثرت در انواع مداخله مرتکب بر حقها یا افعالیان دیده
۳۴۹	بند دوم: شاخص مرحله دوم: کثرت در حق های مورد حمایت قانون گذار
۳۵۰	بند سوم: شاخص مرحله سوم: کثرت در فقدان یا وجود عنصر روانی و انواع آن
۳۵۱	بند چهارم: شاخص مرحله چهارم: کثرت از حیث نوع رابطه سببیت
۳۵۴	قسمت سوم: ساختار مسئولیت مدنی در حقوق کنونی ایران
۳۵۵	گفتار اول: ساختار مسئولیت مدنی در وضع قوانین موجود
۳۵۵	جستار اول: تضاد در مبدا آغازین ساختار طبقه بندی مسئولیت مدنی
۳۵۶	جستار دوم: تضاد در تمایز یا عدم تمایز مسئولیت مدنی و نقض قرارداد
۳۶۰	جستار سوم: تضاد در تمایز یا عدم تمایز مسئولیت مدنی و کیفری
۳۶۱	جستار چهارم: تضاد در وحدت یا کثرت مبنای مدنی مسئولیت مدنی
۳۶۴	جستار پنجم: تضاد در وحدت یا کثرت عناوین موجب مسئولیت مدنی (ضمان)
۳۶۵	گفتار دوم: ساختار مسئولیت مدنی در رویه قضائی
۳۶۶	گفتار سوم: ساختار مسئولیت مدنی در طبقه بندی موضوعی کتب حقوقی
۳۶۹	قسمت چهارم: ترسیم ساختار مطلوب مسئولیت مدنی برای نظام کنونی ایران
۳۷۰	نتیجه گیری
۳۸۳	واژه نامه فارسی به انگلیسی
۳۰۹	واژه نامه انگلیسی به فارسی
۳۱۱	فهرست منابع
۳۱۳	

مقدمه

مطالعه و بررسی سیر تحولات تاریخی در نظامهای حقوقی کشورهای مختلف نشان می‌دهد که ساختار حقوقی هر جامعه‌ای هر آینه در گذر زمان دستخوش تغییرات و دگرگونیهای پیوسته‌ای بوده است به گونه‌ای که هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که تأسیسات و نهادهای حقوقی آن به نحو ثابت و ایستا پابرجامانده باشد بلکه بالعکس تجربه عینی و ملموس هر نظام حقوقی حاکی از فرایند پویا و اصلاح مداوم الگوها و دگرپیشی در ساختار و طبقه‌بندی موضوعات آن است. باین وجود همگی نظامهای حقوقی از روند و شتاب یکسان و هماهنگی در تغییرات و دگرگونیهای حقوقی برخوردار نبوده‌اند بلکه می‌توان اذعان نمود متأثر از مولفه‌های اقتصادی، اجتماعی سیاسی، مذهبی و اخلاقی و فرهنگی خود، نظام حقوقی در هر کشوری از لحاظ نظر نوع، میزان و شتاب تغییرات، تفاوت‌های چشمگیری با یکدیگر دارند به گونه‌ای که می‌توان گفت سناریوی حقوقی هر جامعه‌ای روایتگر داستان متفاوتی و متنوعی است. باین مثال نمی‌توان از مشابهت‌ها و الگوپردازیهای مشترک در میان ساختار حقوقی بسیاری از کشورها غفلت ورزید زیرا دگرگونیهای و تغییرات در ساختار حقوقی بسیاری از جوامع، موانع جغرافیایی و تأثیر پذیری از رویدادهای تاریخی و اندیشه‌های فلسفی، اخلاقی و مذهبی یکسانی بوده است. مانند تحولاتی که در اروپای قاره‌ای در دوره‌های مختلف نظیر نهضت علمی، فلسفی-هنری تمدن هلنی در یونان باستان، ظهور امپراطوری روم و دگرپیشی ژرف در مفکرات و ساختار حقوقی، پیدایش و گسترش کیش مسیحیت و تحولات بنیادین در اروپای قرون وسطی و نهایتاً رستاخیز رنسانس و نهضت رفرمیسم که منتهی به ظهور دولت-کشور مدرن و جامعه صنعتی و دگرگونیهای ساختاری در نظامهای حقوقی کشورهای اروپایی گردید. در جامعه ایران نیز وضعیت به همین منوال پیوسته است به نحوی که می‌توان حاکمیت فقه و حقوق اسلامی و متعاقباً نهضت انقلاب مشروطه و حرکت به سمت الگوپردازی از کشورهای حقوق‌نویسته و برقراری اصل حاکمیت قانون و آغاز فرایند قانون‌نویسی را از تحولات بنیادینی شمرد که بسیاری دیگر از کشورهای اسلامی نظیر ترکیه مصر و عراق

نیز با تفاوت‌های اندک در شتاب و میزان تغییرات، از همین رویدادهای مشترک تاثیر پذیرفته‌اند. اینکه آیا تحولات هر جامعه ای نظیر تحولات حقوقی در مسیر روبه تکامل و بهتر شدن است و به سمت مقصد و هدف معینی در حرکت است یا اینکه تحولات تاریخی من جمله تحولات حقوقی حرکت به سوی مقصد معینی نیست بلکه صرفا چرخش و دگردیسی پیوسته و مداومی که در حال رخ دادن است، موضوع بحث ما نیست اما آنچه روشن است به قول هگل فیلسوف خردگرای آلمانی، دیالکتیک تاریخی در هر حوزه ای من جمله حقوق فرایند سه گانه تز، آنتی تز و سنتزی است که مدام و بی وقفه در حال روی دادن است. اندیشه‌های حقوقی مطرح و در محک زمان و برخورد عملی با مقتضیات زمانی و مکانی رو به افول می‌رود و اندیشه رقیب جای آن را می‌گیرد و از برهم کسر شکرات رقیب، اندیشه دیگری زاییده می‌شود که خود آن نیز مجددا در گذر زمان با تفکرات دیگر پیوسته می‌افکند و به همین ترتیب چرخش بی وقفه اندیشه‌ها و زایش و ریزش پایا ناپذیر نهادهای حقوقی، نمایشی است که هر آینه در حال رخ نمایی است. در حوزه مسئولیت مدنی نیز ماجرا از همین قرار است و نمونه بارز آن ظهور، افول و احیای مجدد تقصیر به عنوان یک ر مبنای کلی مسئولیت در نظامهای حقوقی است. داستانی که در خصوص مسئولیت سببی و محض نیز اتفاق افتاد. در این میان عوامل و عناصری که بیشترین تاثیر را در دگرگونی آن دیالکتیکی حقوق مسئولیت مدنی داشته‌اند را می‌توان سه عامل، اندیشه‌های دانشگاهی، رایج قانونگذاری و رویه قضایی محاکم خلاصه نمود. هریک از این عوامل در برهه ای ممکن است، تاثیر چشمگیرتری نسبت به عناصر دیگر داشته باشد نظیر تحولاتی که متأثر از اندیشه‌های خامس، ژوستینین و دوما در حقوق رومی ژرمنی رخ داد یا تحولاتی که در قرن ۱۹ اروپای قاره ای و متعاقبا اقضا نقاط جهان در پی نهضت کدنویسی در فرانسه به وقوع پیوست یا تحولات نظام حقوقی کامن لا که بیشترین تاثیر پذیری را از عرفها و رویه قضائی محاکم پذیرفته و آنچه این نظام حقوقی را از نظامهای رقیب متمایز میکند اساسا محوریت رویه قضائی به عنوان منبع اصلی آن نظام حقوقی است. در زمینه ساختار مسئولیت مدنی نیز تجربیات از سرگذرانده بسیاری از کشورها گواه این مطلب است که تحولات ساختاری مسئولیت مدنی منجمله تغییرات در طبقه بندی موضوعی مسئولیت مدنی از آبشخور اندیشه‌های دکترین، فرایندهای قانون گذاری و تحولات رویه قضائی سرچشمه گرفته است. منتها بررسی دقیقتر و تجربیات عینی بسیاری از کشورهای متمدن اروپایی حاکی از این است که آنچه سهم اصلی را در ایجاد تحولات و دگرگونیهای ساختاری مسئولیت مدنی به خود اختصاص داده، عناصر داخلی و توجه به سنتها و نهادهای حقوقی موجود در نظام حقوقی

آن جامعه است. هرچند نمی‌توان از مزایای الگوبرداری از تجربیات حقوقی موفق سایر کشورها و وارد نمودن آنها به بدنه ساختار حقوقی داخلی غافل شد، مع الوصف اقتباس از نهادهای حقوقی وارداتی هنگامی می‌تواند موفقیت آمیز باشد که با بیشترین دقت و حساسیت در انتخاب آن و نحوه استقرار آن در چهارچوب حقوقی کشور به عمل آمده باشد به نحوی که حاوی بیشترین سازگاری و مطابقت با عناصر داخلی بوده و به هارمونی ساختار داخلی صدمه ای وارد نیاورد و موجب شکل گیری تضادها و تعارضهای بنیادین نگردد. این مهم میسر نخواهد شد مگر با توجه به گذشته تاریخی و سنتهای حقوقی دیرین در نظام داخلی. همچنین در میان دگرگونیهای صورت گرفته، تحولاتی موفق و کارکرد مفید دارند که از یک طرف با سنتهای ریشه دار حقوقی داخلی مطابقت داشته و از طرف دیگر نازمندی یا خلا ساختاری در نظام داخلی وجود داشته باشد و نهایتاً آن عنصر خارجی قابلیت آن را داشته باشد تا این نیاز داخلی را بدون کمترین ناسازگاری و تضاد برطرف نماید.

بطور خلاصه می‌توان دقت الگوبرداری و اقتباس مفید از عناصر حقوقی خارجی منوط به تحقق سه شرط است:

در وهله اول در صورتیکه عناصر داخلی بتوانند پاسخگویی مسائل و نیازهای جدید باشند، اقتباس خارجی ممکن است موجب شکستگی ناهماهنگیهای موازی با کارکردهای مشابه اما با ماهیت و آثار متفاوت گردند.

در وهله دوم: عنصر خارجی با نهادها و سنتهای حقوقی داخلی سازگاری داشته باشد. در غیر اینصورت مبدل به وصله ای ناجور و ناسازگار در نظام داخلی گشته و موجب بروز سردرگمی و آشفتگیهای حقوقی و قضائی می‌گردد

در وهله سوم نیز عنصر خارجی می‌بایست قابلیت برطرف نمودن نیاز و پر کردن خلا موجود در نظام داخلی را داشته باشد

در زمینه مسئولیت مدنی نیز ساختار کنونی مسئولیت مدنی در حقوق داخلی ترکیبی از عناصر ساختاری مسئولیت مدنی در حقوق رومی و بنیادهای نظام فقهی است. بر همین اساس شناسایی دقیق ساختار مسئولیت مدنی ایران در گرو واکاوی و مطالعه ساختار مسئولیت مدنی در این دو نظام حقوقی است. ساختار مسئولیت مدنی حقوقی رومی ژرمنی، در گذر زمان، دچار چرخشها و دگرگونیهای شگرفی گردیده است. تبارشناسی تاریخی شکل گیری ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی ما را به دوران یونان باستان می‌رساند. ساختار طبقه بندی علوم در جهان کنونی مدیون تفکرات فیلسوفان علم در یونان باستان بویژه ارسطو است ساختار طبقه بندی حقوق نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. از

طرف دیگر بسیاری از مفاهیم و عناصر اصلی که شاکله موضوعات اصلی علوم انسانی در اروپای قاره ای را تشکیل می دهند از مباحث فلسفی و اخلاقی مسلط در یونان باستان سرچشمه گرفته است. تداوم این اندیشه ها را می توان در فیلسوفان و حقوقدانان رومی دوران کلاسیک و پسا کلاسیک روم باستان به وضوح مشاهده نمود. به نحوی که ساختار طبقه بندی و منطق گفتمانی حاکم بر اندیشه حقوق رومی کاملاً وامدار اندیشه هایی انتقال یافته از تمدن هلنی یونان به تمدن رومی بوده است. ساختار مسئولیت مدنی نیز از این تاثیر بی بهره نمانده است و کاملاً متأثر ساختار طبقه بندی علوم یونانی و اندیشه های مسلط یونانی در حوزه فلسفه و اخلاق و حقوق بوده است. با ظهور کیش مسیحیت و تسلط آن در دوران قرون وسطی نیز همین طرز تفکر کماکان حکمفرما بود و به آن در فلسفه مذهبی پوشانده شد. پیدایش رنسانس و بروز عصر روشنگری و گذار به عصر مدرنیسم نیز موجب نگردید تا این طرز تفکر و ساختار و منطق مسلط در اندیشه اروپای قاره ای از صحنه صکر حقوقی عصر کنونی رخت بر بندد بطور خلاصه هسته مرکزی و شاکله اصلی ساختار مسئولیت مدنی در نظام سویل لا، علیرغم دگرگونیها و چرخشها در برخی حوزه و طبقه بندیهای ساختاری، تاکنون پایرجامانده و دستخوش تغییر نشده است به نحوی که شناسنامه سونی مسئولیت مدنی در حقوق نوشته را می توان در همان چیزی برشمرد که در سیر تطور تاریخی یونان باستان تا کنون برجا مانده است. بخشی از این کتاب کوششی است جهت نشان دادن برپای پیدا و پنهان چگونگی و چرایی شکل گیری، تکامل و دگرگونی ساختار مسئولیت مدنی در نظام حقوقی رومی ژرمنی. فایده شناسایی این سرنخ فکری و ردپای آن در جای جای تحولات تاریخی مسئولیت مدنی در حقوق رومی مارا با دریچه و افق نگاه حقوق سویل لا و حقوقدانان آنها به مسائل و موضوعات حقوقی آشنا می سازد.

مطالعه سیر تحولات تاریخی ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی برای حقوق دانان و نظام حقوقی ما به دو دلیل اساسی و لازم است. اول اینکه به دنبال شکل گیری نهضت ترجمه در اوایل قرون اسلامی و انتقال دستاوردهای فکری یونان باستان به جامعه اسلامی توسط متفکرانی چون کندی، فارابی و ابن سینا، حقوق اسلامی از همان منبعی بهره جسته است که کشورهای اروپایی حقوق رومی از آن سیراب شده اند. بهره مندی حقوق اسلامی از تمدن یونانی و متفکران آن نظیر ارسطو و افلاطون در زمینه ساختار و طبقه بندی علوم و دسته بندیهای آن و موضوعات تحت شمول هر حوزه بویژه مفاهیم و موضوعات فلسفی - اخلاقی به عنوان دانش حقوقی بسیار چشمگیر است. دلیل دوم آن که نظام حقوقی معاصر ما از اواخر سده پیشین با اقتباس از مدل نظام حقوق رومی بر مبنای

تدوین قوانین نوشته واصل حاکمیت قانون طراحی شد. ساختار مسئولیت مدنی به عنوان بخشی از ساختار نظام حقوقی ما از ساختار و منطق حقوقی نظام حقوقی رومی من جمله ساختار مسئولیت مدنی آن تاثیر پذیرفته است.

مبنا و مبدا آغازین قانون مدنی ایران به مانند حقوق رومی ابتدا با تقسیم بندیهای دوگانه قانون مدنی به دو بخش اموال و اشخاص شروع می شود. سپس تعهدات در بخش اموال به دو قسمت قرارداد و الزامات خارج از قرارداد منشعب شده است. مصادیق شبه عقد نظیر ایفای ناروا و اداره فضولی مال غیر در قانون مدنی به چشم می خورد. تفکیک قرارداد از مسئولیت مدنی در قانون مدنی ما و همچنین تمایز جرم و مسئولیت کیفری از مسئولیت مدنی باتدوین قوانین جداگانه از دیگر نشانه های الگوبرداری نظام حقوقی ما از مدل ساختاری مسئولیت مدنی در نظام حقوقی رومی است. از طرف دیگر تدوین قانون مجزا تحت عنوان قانون مسئولیت مدنی به الهام از برخی کشورهای حقوق نوشته نظیر آلمان گزینه دیگری از تمایزهای طراحی نظام حقوقی ما به سمت ساختار مسئولیت مدنی حقوق رومی ژرمنی است.

از طرف دیگر ساختار کنونی مسئولیت مدنی ایران از منشا دیگری نیز برخوردار است و آن منشا، نظام فقهی ماست. نظامی که در واقع امر شناسنامه تاریخی و سنتی نظام حقوقی ما محسوب می شود. به مانند حقوق رومی، ساختار مسئولیت مدنی در نظام فقهی از تفکرات یونانی بویژه اندیشه های ارسطو در باب متدلوئی شکل گیری ساختار طبقه بندی علوم و نیز نظریه پردازی های او در حوزه فلسفه اخلاق، تاثیرات بسیار زیادی پذیرفته است اما آنرا با تفکراتی که در نظام دینی اسلامی حاکم است ترکیب نمود به نحوی که حاصل این در هم آغوشی عناصر یونانی-اسلامی در نظام حقوقی-فلسفی-اخلاقی فقهی ما، پیدایش ساختاری منحصر به فرد در زمینه مسئولیت مدنی است که آنرا از ساختار مسئولیت مدنی در حقوق رومی کاملاً متمایز می سازد. بخش قابل توجهی از ساختار کنونی مسئولیت مدنی ایران از آبشخوری فقهی تغذیه کرده است. این مسیر پذیری هم در بخش ضمان قهری قانون مدنی و هم در بخش قصاص و دیات و موجبات ضمان در قانون مجازات اسلامی نمود و تجلی بیشتری دارد. با این وجود بازپروری ساختار مسئولیت مدنی نظام فقهی در قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی تحت عنوان موجبات ضمان و طبقه بندی مرسوم انواع آن (اتلاف، تسبیب، غصب و استیفاء)، هنگامیکه که با ساختار اقتباسی مسئولیت مدنی از حقوق رومی در هم می آمیزد، مسائل قابل توجهی را از نقطه نظر انسجام یا تضاد ساختاری ایجاد میکند که در محافل حقوقی ما کمتر به آن پرداخته شده است. اینکه اساساً مبدا آغازین شکل گیری ساختار مسئولیت مدنی در این

وضعیت بر پایه چه مفهومی است؟ ارتباط مسئولیت مدنی با سایر مسئولیتهای مشابه و مرتبط نظیر مسئولیت کیفری و قراردادی چگونه است؟ مبنای کلی مسئولیت مدنی بر چه محوری استوار است؟ و در نهایت آیا ما با مصادیق متنوعی از خطاها مواجهیم یا اینکه صرفاً قالب واحدی برای خطای موجب مسئولیت مدنی در نظر گرفته ایم؟ درک زوایای این مسائل نیز در گرو شناخت و درک صحیح مبانی و نحوه شکل گیری، استمرار و دگرگونی ساختار اقتباسی مسئولیت مدنی در حقوق رومی و نظام فقهی است. بدیهی است تجربه کشورهایی که پیش از ما از ساختار مسئولیت مدنی رومی الهام گرفته اند و آن را با عناصر سنتهای حقوقی نظام داخلی خود ترکیب نموده اند می تواند کمک شایان توجهی به شناخت ساختار این نظام حقوقی و نحوه مواجهه و ترکیب آن با نظام داخلی داشته باشد. وضعیت نظام حقوقی کامن لا از این حیث، آکنده از این تجربه بی بدیل یک نظام حقوقی است که جگانه در طول قرنهای متمادی، علی رغم تاثیر پذیری از حوزه اندیشه گری اروپای قاره ای، مبادرت به ابتکار و طراحی ساختاری منحصر به فرد بر پایه سنتهای داخلی خود و متمار از نام اروپای قاره ای نمود. مطالعه تاریخی نحوه شکل گیری ساختار نظام حقوقی کامن لا بخش گریز ناپذیری از بررسی نحوه شکل گیری مسئولیت مدنی در این نظام حقوقی است. ساختار حقوقی کامن لا من جمله ساختار مسئولیت مدنی آن از یک دافسانا برآمده از تحولات تاریخی رخ داده در انگلستان در دوران قرون وسطی و عصر روشنگری است. تحولاتی که منجر به شکل گیری ساختار مبتنی بر رویه قضائی و فهرست دایما در حال گسترش اشکال طرح دعوادر کامن لا گردید. از طرف دیگر جزیره جدا افتاده بریتانیا با نادار اروپای قاره ای صرفاً محدود به جدایی و تمایز جغرافیایی این کشور از اروپای قاره نبوده است بلکه در حوزه ساختار و منطق تفکر و نحوه اندیشه ورزی در موضوعات مختلف به خصوص فلسفه، اخلاق و حقوق و اقتصاد نیز می توان پژواک کاملی از این تمایز با آنچه در این حرره در اروپای قاره ای می گذرد را مشاهده نمود. به حدی که از قرن شانزدهم به این سو اساس بنیادین شناخت حاکم بر تفکر علمی حوزه انگلیسی زبان با تکیه بر تجربه گرایی به عنوان تنها روش شناخت دقیق علمی، خود را از تفکر خردگرایی اروپای قاره ای جدا ساخته است و متعاقب آن ساختار اندیشه ورزی در حوزه های نظیر فلسفه اخلاق و حقوق نیز بر همین اساس کالا متفاوت از آن چیزی است که در اروپای قاره ای می گذرد. انیسه هایی چون لذت گرایی، فایده گرایی و عمل گرایی که در حوزه های علوم انسانی نظیر فلسفه، اخلاق، حقوق و اقتصاد در حوزه انگلیسی زبان تحولات شگرفی پدید آوردند و وجه مشترک همگی آنها تکیه بر روش شناخت تجربی و داده های عینی و روی گردانی از عناصر ذهنی و ایدئالستی است.